

تاریخ وصول: ۹۱/۷/۱۵

تاریخ پذیرش: ۹۱/۹/۲۷

موازن وضع تحریم‌های شورای امنیت و وضعیت حقوق بشر در قطعه‌نامه‌های هسته‌ای علیه جمهوری اسلامی ایران

۱۴۱

فصلنامه مطالعات

تحقیق‌های شرع‌الاسلامی

موازن وضع تحریم‌های شورای امنیت و وضعیت حقوق بشر در...

احمد مؤمنی راد و همکار

احمد مؤمنی راد^{۱*}

سید حسین موسوی فر^۲

۱- استاد دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

چکیده

امروزه مسئله حقوق بشر یکی از مباحث مهم جامعه بین‌المللی است و با وجود نقض‌های گوناگون در حال اتفاق در کشورهای مختلف، هنوز سازمان‌های جهانی و کشورها به آن درجه از قدرت و صلاحیت نرسیده‌اند که مانع ارتکاب آن گردند. در سال‌های اخیر شورای امنیت با اعمال تفسیری مضیق از اصل عدم دخالت سازمان ملل در امور داخلی کشورها به این عرصه پا نهاده و در قضایای مختلف بین‌المللی اعمال تصمیم و قطعه‌نامه‌هایی به علل گوناگون صادر نموده است. از نکات حائز اهمیت در این موضوع، میزان احترام و رعایت این رکن سازمان ملل در اعمال قواعد حقوق بشری است. شورای امنیت بسیاری از حقوق بشری را در حالی رعایت نکرده است که مدعی برخورد با موارد نقض این حقوق در کشورهایی خاص است و یکی از کشورهای قربانی این تبعیض آشکار، جمهوری اسلامی ایران و به طور خاص قطعه‌نامه‌های علیه فعالیت‌های

هسته‌ای این کشور است.

به نظر می‌رسد با توجه به قدرت بیش از پیش این شورا و رویه به وجود آمده، نظریه محدودیت اختیارات شورا در رعایت حقوق بنیادین بشر، مورد تردید و خدشه قرار گرفته است. به طوری که به ویژه در قطعنامه‌های الزام‌آور علیه برنامه صلح‌آمیز هسته‌ای ایران به وضوح، برخی از این حقوق مورد تعدی قرار گرفته است که این موضوع آینده‌ای مبهم، برای تصمیمات شورای امنیت در راستای شأن و منزلت حقوق انسانی که داعیه‌دار آن است را رقم می‌زند.

واژگان کلیدی: تحریم‌های اقتصادی، حقوق بشر، التزامات شورای امنیت، قطعنامه‌ها علیه برنامه‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران.

مقدمه

تحریم ابزاری در جهت حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است که می‌تواند به منظور نیل به اهداف مختلفی چون بازدارندگی^۱، پیروی^۲، تنبیه^۳ و غیره باشد.^۴ تحریم‌ها ممکن است اقتصادی، سیاسی، ارتباطی، نظامی و فناوری و اخیراً تحریم‌های هوشمند^۵ باشد. به لحاظ روش اعمال تحریم‌ها ممکن است «یک جانبه» که فقط از سوی کشور قدرتمند باشد، و یا به روش «چند جانبه» صورت گیرد که گروهی از کشورها مبادرت به چنین تحریم‌هایی از طریق سازمان‌ها و اتحادیه‌ها می‌نمایند.

پرکاربردترین و موثرترین تحریم‌ها، تحریم‌های اقتصادی است که از سوی شورای امنیت سازمان ملل علیه کشورهای که بر اساس ماده ۴۱ منشور مشمول چنین تحریم‌های می‌گردند، اعمال می‌شود.

این تحریم‌ها از دهه ۹۰ به این سو رشد قابل توجهی نموده‌اند به گونه‌ای که از آن به عنوان «دهه تحریم» یاد می‌شود.

اما حقوق بشر، شامل آن دسته از حقوق مخصوص انسان است که برای حفظ شأن و کرامت انسان و حمایت از او مورد احترام بوده و به صرف انسان بودن واجد آن است، فارغ از خصوصیات دیگری مثل رنگ پوست، نژاد و... بدیهی است در اعمال تحریم‌های گوناگون و خصوصاً اقتصادی علیه یک کشور، تضییع حقوق بشری ملت کشور مورد تحریم محتمل است، به گونه‌ای که حتی در اعمال تحریم‌های اقتصادی حقوق بنیادینی از مردم یک کشور، مورد هتک و تضییع قرار گرفته است. تحریم‌ها به طور کلی در حقوق بین‌الملل دارای مشروعیت‌اند مگر آنکه هدف از آن اعمال فشار و

۱۴۳

صلوات‌مطالعات

توق شرع‌الای

احمد مؤمنی راد و همکار
موازین وضع تحریم‌های شورای امنیت و وضعیت حقوق بشر در...

¹ Compliance.

² Deterrence.

³ Punishment.

^۴ عزیزنژاد، صمد و سید نورانی همکار. «بررسی آثار تحریم بر اقتصاد ایران با تأکید بر تجارت خارجی»، مجلس و پژوهش،

سال ۱۶، ش ۶۱: ۲.

⁵ Smart Sanctions.

سلطه بر سایر کشورها^۱ و یا مغایر با تعهدات قراردادی کشورها باشد.^۲ شایان ذکر است که دو پیش فرض در زمینه به کارگیری تحریم‌ها از طرف شورای امنیت وجود دارد:

الف) حکومت کشور مورد تحریم، با ارزیابی هزینه‌های تحریم اعمال شده و منافع حاصل از رفتار مورد تحریم، روش و رفتار خود را بر مبنای خواست شورا تغییر خواهد داد.

ب) شورا با اعمال تحریم، خواستار ایجاد فشار سیاسی در درون کشور از طریق تحریم‌های اقتصادی و اثرگذاری بر مردم است.^۳

به هر حال در خصوص تحریم‌ها مباحث مورد بررسی به طور خاص به اعمال تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت سازمان ملل متحد در چارچوب فصل هفتم و تطبیق این تحریم‌ها با حقوق بشر موجود در اسناد بین‌المللی اعم از چهار نسل حقوق بشری مورد کنکاش قرار خواهد گرفت. این مباحث به ترتیب پس از تبیین موازین تحریم‌ها در شورای امنیت و سپس محدودیت‌های وارده در وضع تحریم‌ها در این شورا و روند تحریم‌ها علیه ایران، در دو بخش پایانی تحریم‌های علیه برنامه هسته‌ای ایران و تطبیق این تحریم‌ها با حقوق بشری موجود در اسناد، به تفصیل بررسی خواهند شد.

۱- موازین وضع تحریم‌ها در شورای امنیت

به طور کلی در خصوص اختیارات شورا در اعمال تحریم‌ها دو دیدگاه وجود دارد: دیدگاه نخست، مربوط به هانس کلسن است که با تفسیر و تفکیک در بند ۱ ماده ۱ منشور ملل متحد، معتقد است که شورای امنیت دارای محدودیت در اختیار وضع

^۱ مورد تصویب مجمع عمومی در قطعنامه‌های متعددی چون ۲۱۳۱، ۲۶۲۵، ۵۸/۱۹۸ و ۶۳/۱۸۳.

^۲ فرخ سیری، منصور. «محدودیت‌های حقوقی شورای امنیت در اعمال تحریم‌های اقتصادی». مجله حقوقی بین‌المللی، سال ۲۵، شماره ۳۹: ۲.

^۳ مصفا، نسرین. «جایگاه تحریم در حقوق بین‌الملل». رئیس مرکز مطالعات عالی بین‌المللی دانشگاه تهران. رک:

تحریم‌ها نیست بدین گونه که، این قسمت منشور شامل دو جزء است: جزء نخست به حفظ صلح و امنیت بین‌المللی از طریق اتخاذ اقدامات جمعی مؤثر ارتباط دارد و جزء دوم به حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات مربوط می‌شود و از آنجایی که لزوم انطباق با اصول عدالت و حقوق بین‌الملل تنها در جزء اخیر ذکر شده است، شورای امنیت هنگامی که بر اساس فصل هفتم اقدام می‌نماید، به موجب منشور از نظر حقوقی ملزم به رعایت اصول حقوق بین‌الملل نمی‌باشد.^۱

بدیهی است که تفسیر فوق، مبنایی غایی و واقع‌بینانه نسبت به عملکرد شورای امنیت و اختیارات محوله به آن که باید در چارچوب اصول و موازین بین‌المللی باشد ندارد. زیرا علاوه بر عدم توجه بر ساختار ماده، از ماده مزبور که همبستگی و وابستگی جملات را پدیدار می‌نماید هیچ گزارشی در خصوص این نوع تفسیر از کنفرانس سانفرانسیسکو ارائه نشده است و علاوه بر آن، ارکان سازمان ملل به عنوان تابعان حقوق بین‌الملل در ایفای وظایفشان ملزم به رعایت قواعد حقوق بین‌الملل اند.^۲

دیدگاه دوم، که دیدگاه غالب در این مبحث است، مخالفان اختیارات نامحدود شورا با استناد به ماده ۲۵ منشور ملل متحد هستند که بسیار مهم و اساسی است. بر اساس این ماده، فقط تصمیماتی که در چارچوب صلاحیت‌های مقرر در منشور بوده و با هیچ یک از دیگر اصول اساسی منشور تعارض نداشته باشد، الزام‌آور خواهد بود و بر این اساس ماده ۲۵ مؤید محدودیت است و باید این‌گونه خوانده شود: اعضای ملل متحد موافقت می‌نمایند که تصمیمات شورای امنیت را در صورت انطباق با منشور، قبول و اجرا نمایند.^۳

^۱ فرخ سیری، منصور. پیشین: ۳۱.

also see: Kennedy. F, Libya V. United States: The International Court of Justice and the Power of Judicial Review ۳۳Vancouver Journal of International Law. (۱۹۹۳), P.۹۰۶.

^۲ همان: ۳.

^۳ شایگان، فریده، ۱۳۸۰. "شورای امنیت ملل متحد و مفهوم صلح و امنیت بین‌الملل". تهران: انتشارات دانشکده حقوق و

علوم سیاسی: ۲۳.

۲- محدودیت‌های شورای امنیت در اعمال تحریم‌های اقتصادی

با توجه به اینکه محرز گشت که شورای امنیت در اعمال تحریم‌ها اختیارات نامحدود ندارد، به بررسی التزام شورا با توجه به موانع و محدودیت‌های مختلف می‌پردازیم، لازم به ذکر است که محدودیت‌های عرفی عمدتاً در چارچوب حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه بین‌المللی جای می‌گیرند و یا در جایگاه قواعد آمره قرار می‌گیرند و از آنجایی که در این مباحث به طور ضمنی مورد اشاره‌اند به طور مجزا بررسی نمی‌گردند.

۱-۲- التزام شورای امنیت نسبت به اصول حقوق بین‌الملل عام

شورای امنیت باید بر اساس نظام حقوق بین‌الملل و نه فراتر و خارج از آن عمل کند و این امر مستلزم رعایت ۳ اصل اساسی است:

الف- اصل انسانی بودن تحریم‌ها: این اصل بسیار مهم و بنیادین است و حوزه وسیع‌تری نسبت به حقوق بشر دارد و مواردی را که شامل آن نمی‌شود، را نیز پوشش می‌دهد و مصادیقی چون آسایش فردی، بهداشت، محل مناسب زندگی و ... را در برمی‌گیرد. در نتیجه این اصل تحریم‌ها نباید به حدی باشند که انسان‌ها در معرض شرایط غیرانسانی حیات قرار داده شوند.

ب- اصل ضرورت: این اصل در قضیه سد، در رأی دیوان بین‌المللی دادگستری به عنوان «مبنایی شناخته شده در حقوق بین‌الملل عرفی» تلقی گردید. این اصل با معیار کارآمدی تحریم‌ها رابطه مستقیم دارد، یعنی تحریم صورت گرفته رفتار تحریم شونده را تغییر داده و موجب گردد که او از قواعد حقوقی تبعیت کند.^۱

ج- اصل تناسب: این اصل مستلزم آن است که تحریم‌ها متضمن واکنش مناسب

^۱ فرخ سیری، منصور، پیشین: ۸.

در قبال کشور مورد تحریم باشند، به عبارتی منافع حاصله از تحریم‌ها بیش از زیان‌های ناشی از آن باشد. در این راستا قطعنامه شماره ۳۳ (سال ۱۹۹۷) شورای اقتصادی و اجتماعی بر لزوم انطباق با قواعد حقوقی بشر تأکید کرد.^۱

۲-۲- التزام نسبت به قواعد آمره

قواعد آمره تکمیل‌کننده محدودیت‌های شناخته شده به واسطه‌ی نص منشور، عرف و اصول کلی است. کمیسیون حقوق بین‌الملل در تفسیری راجع به فصل سوم طرح مواد راجع به دولت‌ها اعلام داشته است: «آن دسته از قواعد آمره که صراحتاً پذیرفته شده و مورد شناسایی واقع شده‌اند، عبارت‌اند از: ممنوعیت تجاوز، ژنو سید، برده داری، تبعیض نژادی، جنایات بر ضد بشریت و شکنجه و حق تعیین سرنوشت» و سایر مصادیق عبارت‌اند از: تجارت برده و آپارتاید، ممنوعیت شکنجه طبق تعریف ماده ۱ کنوانسیون ضد شکنجه و قواعد اساسی حقوق بشر دوستانه بین‌الملل قابل اعمال بر مخاصمات مسلحانه.^۲ لازم به ذکر است که این فهرست جنبه تمثیلی داشته و تفسیر شماره ۲۹ کمیته حقوق بشر سازمان ملل متحد آن را این‌گونه تکمیل کرده است که: «سلب خودسرانه حیات، شکنجه و رفتارهای غیرانسانی و موهن یا تخطی از اصول بنیادین محاکمه عادلانه از جمله اصل برائت».

۲-۳- التزام نسبت به قواعد خاص منشور ملل متحد

به طور کلی تحریم‌های اتخاذی از سوی شورای امنیت باید دو ویژگی کلی برای کارآمدی و هدفمندی در راستای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی داشته باشد:

^۱ در مورد این اصل تفسیر کمیسیون حقوق بین‌الملل از ماده ۵۱ طرح مواد راجع به مسئولیت دولت، بیان می‌دارد: «با توجه به لزوم اطمینان از اینکه اقدامات متقابل نباید به نتایج غیرمنصفانه منجر گردد، تناسب باید نه تنها با در نظر گرفتن عنصر صرفاً کمی زیان وارده بلکه با عوامل کیفی از جمله اهمیت منفعت مورد حمایت قاعده ی نقض شده و شدت نقض، مورد ارزیابی قرارگیرد.»

^۲ ILC, Commentary to Article. ۴۰ Para's. ۵۱-۳.

۱- مؤثر بودن تحریم‌ها

الف) با توجه به اقدامی که واجد یک عمل دسته‌جمعی است باید به گونه‌ای اعمال شوند که تأثیر و کارآمدی داشته باشند. ب) تکلیف کمیته‌های تحریم به بررسی میزان تأثیر و کارآمدی تحریم‌های اتخاذ شده، که یا موجب تشدید پلکانی و یا منجر به تحریم‌های هوشمند می‌گردد.

۲- هماهنگی در اعمال تحریم‌ها

الف) موفقیت تحریم‌ها در گرو همکاری و هماهنگی میان کشورهای عضو سازمان ملل متحد است.

ب) این هماهنگی موجب جلوگیری از اقدامات گزینشی و خودسرانه شورا در مورد تخلفات یکسان و اعمال تحریم‌های نابرابر می‌گردد.

۴-۲- التزام نسبت به قواعد حقوق بشر

احترام به حقوق بشر و ارزش‌های بشردوستانه از جمله محدودیت‌های اساسی بر حق توسل به اقدامات متقابل به شمار می‌رود. این امر مورد تأیید مخبر ویژه کمیسیون حقوق بین‌الملل در مورد طرح مسئولیت بین‌المللی دولت در سال ۱۹۹۲ بود. این موضوع هر چند در مورد مسئولیت دولت ذکر شده است اما به علت تابع بودن شورای امنیت در حقوق بین‌الملل قابل تسری به این مرجع می‌باشد و دلیل این امر این است که اقدامات در قالب واکنش جمعی می‌تواند پیامدهای به مراتب سنگین‌تری را به دنبال داشته می‌باشد و بر اساس یک قیاس ثابت و محرزی چون الویت قابل اثبات است. در همین زمینه کمیته حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی ملل متحد تأکید نموده است: «افراد مقیم در یک کشور نباید به این دلیل که راهبرشان قواعد مربوط به صلح و امنیت بین‌المللی را نقض کرده‌اند، از حقوق اساسی اقتصادی، اجتماعی و

فرهنگی خود محروم گردند»^۱.

۵-۲- التزام نسبت به قواعد حقوق بشر دوستانه

غیرنظامیان در شرایط جنگ و صلح باید از ضروریات زندگی از جمله: آب آشامیدنی، مسکن، دارو و مراقبت پزشکی برخوردار باشند. قواعد حمایتی از افراد انسانی در قالب دو اصل قابل طرح است:

الف- اصل تفکیک: مقصود از این اصل در حقوق بین‌الملل مخصصات مسلحانه آن است که باید میان مبارز و غیرمبارزان تمایز قائل شد، همچنین برخی اماکن و اموال و اشیاء نباید هدف حملات نظامی واقع شوند.^۲ «تحریم‌های جامع، (اجازه تفکیک میان مردم عادی و دولت یا نهادهای خاص... نمی‌دهند) مردم عادی را به صورت گروگان‌هایی در دست شورای امنیت و دولت... قرار می‌دهند»^۳.

ب- ممنوعیت ایجاد قحطی و گرسنگی: این ممنوعیت بسیار مورد توجه و مهم و از اصول اولیه انسانی است که در بند ۱ ماده ۵۴ پروتکل الحاقی اول به معاهدات ژنو ۱۹۴۹ مقرر می‌دارد: «ایجاد گرسنگی برای مردم به عنوان یک شیوه جنگی ممنوع است».

۳- تحریم‌های اقتصادی علیه ایران از دهه ۹۰ میلادی تاکنون

از ابتدای دهه ۹۰ میلادی که البته به دهه تحریم‌ها هم به علت‌های گوناگون از جمله فروپاشی بلوک شرق و امکان اتخاذ تحریم‌ها در جهان فاقد دو قطب معارض به

^۱ UN Committee on Economic, Social and Culture Rights. General Comment No.۸ (۱۹۹۷) The Relationships between Sanctions and respect for Economic, Social and Cultural Rights UN.Doc, E/C.۸/۱۹۹۷/۱۲.

^۲ فرخ سیری، منصور، پیشین: ۲۶.

^۳ Kochler, Ethical Aspects of Sanctions in international law, the practice of the sanctions policy and human rights international Progress organization (I.P.O), Research Proper's, Vienna, ۱۹۹۴. pp. ۱۶-۱۵. At <http://i-p-o.org/>.

وجود آمد، تحریم‌هایی علیه ایران تا زمان حاضر به علل گوناگون و در انواع یک جانبه و چندجانبه خصوصاً در سال‌های اخیر صادر شده‌اند.

۱-۳- تحریم‌های یک جانبه آمریکا

از اواخر ۱۹۸۹ میلادی تا ۲۳ اکتبر ۲۰۰۸، تحریم‌های گسترده و متنوعی علیه صدور مواد خاص شیمیایی و تأسیساتی، کالاهای دو منظوره تحریم‌های فوق‌العاده در خصوص زمینه‌های بازرگانی و سرمایه‌گذاری، قانون داماتو تحریم بانک‌های ایران از جمله تحریم بانک صادرات و سپه، تحریم افراد و شرکت‌های ایرانی وابسته به سپاه و بانک ملی، نیروهای قدس سپاه و بانک صادرات در زمینه همکاری با این نیرو، تحریم معامله با کشتی‌رانی و هواپیمایی جمهوری اسلامی ایران و آخرین آن تا ۲۳ اکتبر ۲۰۰۸ تحریم بانک توسعه صادرات ایران است.^۱

این تحریم‌ها در فواصل مختلف زمانی و با رویکردها و اهداف مختلف از سوی ایالات متحده اتخاذ شده‌اند. در یک تقسیم‌بندی کلی در خصوص مرجع اعمال این تحریم‌ها علیه ایران در آمریکا، چهار تحریم با تصویب کنگره و امضای رئیس‌جمهور وقت و هشت تحریم دیگر رأساً از سوی مقامات بلندپایه دولت آمریکا و از طریق وزارت‌های بازرگانی، خزانه‌داری و خارجه علیه ایران اجرایی گشته‌اند. لازم به ذکر است که در دو مورد، وزیر خارجه وقت ایالات متحده آمریکا به یکباره به دلیل روی کار آمدن سید محمد خاتمی در ۲۸ آوریل ۱۹۹۹ اقدام به صدور فرمان لغو تحریم صادرات غذا و دارو علیه ایران نمود و دومین اقدام در این جهت در مارس ۲۰۰۰ به دنبال تشکیل مجلس ششم و احتمال برقراری روابط، دولت آمریکا مبادرت به آزادسازی واردات پسته و فرش از ایران نمود. در همین راستا وزارت خزانه‌داری آمریکا در اطلاعیه‌ای تحت عنوان راهنمای (راهبرد) کمک غذایی و دارویی به ایران و بخش‌هایی از سودان^۲ را از تحریم‌ها مستثنی کرده است. البته این اقدام حتماً باید از

۱۵۰

فصلنامه مطالعات

حقوق بشر اسلامی

سال اول، شماره دوم، زمستان ۱۳۹۱

^۱ عزیز نژاد، صمد و سید محمدرضا، سید نورانی، پیشین: ۲۰-۱۷.

^۲ OFAC Guidance on the Donations of Food and Medicine to Iran and the Non-Specified Areas of Sudan for more Information: www.Treasury.Gov/resource-center/sanctions/programs/pages/Iran.aspx.

وزارت مربوطه مجوز لازم را اخذ نمایند، حتی اگر از سوی اتباع غیر آمریکایی صورت گیرد.

۲-۳- تحریم‌های اتحادیه اروپا

بر اساس قانون سیاست خارجی و امنیت مشترک،^۱ به اتحادیه اروپا اجازه کاهش یا قطع جزئی و یا کلی مواردی با یک کشور غیر عضو از جمله صدور کالاهای اروپایی به کشور تحت تحریم و واردات از آن کشور داده است. نخستین سند در رابطه با تحریم‌ها در اتحادیه اروپا «اصول اساسی» کاربرد معیارهای بازدارنده است که در سال ۲۰۰۴ تنظیم گشت. بر اساس این اصول زمینه‌هایی که اتحادیه اروپا می‌تواند اعمال تحریم کند بدین گونه هستند که:

حمایت از فعالیت‌های مبارزه با تروریسم مقابله با گسترش سلاح‌های کشتار جمعی؛

حمایت از احترام به حقوق بشر و... به عنوان عوامل بازدارنده.

علاوه بر این اصول اهداف و سیاست‌های هدفمند این تحریم‌ها باید شامل سه مورد ذیل باشد:

۱- تحریم‌های تسلیحاتی

۲- ممنوعیت مسافرت و صدور ویزا

۳- مسدود کردن دارایی‌های اقتصادی

بر اساس هدف سوم مذکور، اتحادیه اروپا در دو سال اخیر دست به مسدود کردن دارایی‌های برخی بانک‌های ایران زده است.^۲

اتحادیه اروپا به طور مشخص از ۲۷ فوریه ۲۰۰۷ و در پیروی از قطعنامه‌های شورای امنیت، اقدام به اعمال برخی محدودیت‌ها در ارسال قطعات، تجهیزات و فناوری‌های مرتبط با صنایع موشکی و هسته‌ای که به سرعت این محدودیت‌ها

^۱ Common Foreign and Security Policy (CFSP).

^۲ عزیز نژاد، صمد و سید نورایی همکار. پیشین: ۲۰.

گسترش یافتند و به بازرسی کالاهای ارسال شده به ایران از طریق مسیرهای زمینی و دریایی گسترش یافت. اتحادیه اروپا در راستای اعمال تحریم‌ها علیه رژیم ایران خصوصاً پس از بحران انتخابات ۱۳۸۸، اقدام به صدور تحریم‌های گسترده و هوشمند علیه مقامات ایرانی ابتدا در یک لیست ۳۲ نفره و سپس در یک لیست ۲۹ نفره در آوریل و اکتبر ۲۰۱۰ نمود. به ادعای اتحادیه اروپا این تحریم‌ها علیه کسانی است که در رژیم ایران مرتکب نقض حقوق بشر شده‌اند. لازم به ذکر است این تحریم‌ها به سبب عدم وجود رسیدگی و محاکمه عادلانه و بعضاً غیر مستدل مورد خدشه و از جمله نقض قواعد آمره محسوب می‌گردند که به دلیل وجود بحث گسترده این حقوق و حقوق نسل‌های مختلف بشری در قطعنامه‌های شورای امنیت و تمرکز مقاله، در مباحث آتی به تفصیل به بررسی آن‌ها خواهیم پرداخت.

۳-۳- تحریم‌های شورای امنیت علیه برنامه اتمی ایران

در صدر آخرین قطعنامه تصویبی بر ضد فعالیت‌های هسته‌ای ایران در ۹ ژوئن ۲۰۱۰، رئیس شورای امنیت در بیانیه‌ای شش قطعنامه مرتبط در قبل را یادآوری و بر اجرای مقررات آن تأکید می‌ورزد.

این قطعنامه‌ها عبارت‌اند از: ۱۹۶۹ (۲۰۰۶)، ۱۷۳۷ (۲۰۰۶)، ۱۷۴۷ (۲۰۰۷)، ۱۸۰۳ (۲۰۰۸)، ۱۸۳۵ (۲۰۰۸) و ۱۸۸۷ (۲۰۰۹).^۱

این قطعنامه‌ها در بندهای مختلف به حقوق بنیادین و بشری متعرض شده‌اند که پس از بررسی و تعریف حقوق بشری مندرج در اسناد بین‌المللی حقوق بشری که زمینه نقض در قطعنامه‌ها را دارند به تفصیل به تطبیق آن‌ها خواهیم پرداخت.

^۱ UN.SC, S/Res/1929, 2010. For more information:
www.UN.org/SecurityCouncil/Resolutions.

۴- تعریف و مبانی حقوق بشر مندرج در اسناد حقوق بشری، نقض شده در قطعنامه‌ها

۱-۴- در اعلامیه جهانی حقوق بشر^۱

ماده ۱- آزادی و برابری انسان‌ها: پس از حق حیات مهمترین زیربنای حقوق بشر است. این حقوق وابسته به ذات انسان‌هاست و از نظر فلسفی اعطای آن به انسان‌ها معنایی ندارد.^۲

ماده ۲- عدم تمایز حقوقی: افراد از حیث نژاد، رنگ و مذهب و جنسیت و زبان و... نباید موضوع تمایز حقوقی قرار گیرند.

مواد ۱۰ و ۱۱: دادرسی منصفانه: در خصوص حق افراد در مراجعه به محاکم بی طرف و مستقل و رسیدگی علنی و رسیدگی همراه با تضمین‌های لازم برای دفاع و احراز تقصیر قانونی ایشان.

ماده ۱۳- آزادی تردد: افراد در رفت و آمد داخل کشور خود یا به مقصد کشورهای دیگر یا برگشت به کشور خویش آزادی دارند.

ماده ۱۷- حق مالکیت فردی و جمعی: تصدیق حق مالکیت فردی و جمعی و عدم محروم سازی خودسرانه.

ماده ۲۵- حق سطح مناسب زندگی سلامتی و رفاه: برای خود و خانواده افراد و تضمین آن در مواقع از دست رفتن وسایل امرار معاش.

ماده ۲۶- حق بهره‌مندی از آموزش و پژوهش: این حق تا سطحی مانند ابتدایی اساسی و مجاز است.

^۱ The Universal Declaration of Human Rights, ۱۹۴۸.

^۲ بیگ زاده، ابراهیم، ۸۴-۱۳۸۳. «جزوه حقوق بین‌الملل عمومی ۲». به کوشش ژوبین نصیری. تهران: دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی: ۹۱.

۲-۴- در نسل اول حقوق بشر: میثاق حقوق مدنی - سیاسی^۱

ماده ۱- حق تعیین سر نوشت: شامل، نظام سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی خویش را تعیین کنند.

ماده ۶- حق حیات: این حق از بنیادی ترین حقوق انسانی است که در قواعد آمره گنجانده شده است.

در خصوص حق حیات دو نظریه وجود دارد: ۱- برخی معتقدند فقط سلب خودسرانه حیات از طریق اعدام، ناپدید شدن و شکنجه جزو مواردی است که حق حیات از آن‌ها حمایت می‌کند و به سلب حیات از طریق گرسنگی یا عدم تأمین نیازهای اساسی از قبیل غذا، امکانات اولیه بهداشتی و مراقبت پزشکی تسری نمی‌یابد.

۲- کمیته حقوق بشر در تفسیر خود در مورد ماده ۶ اشعار داشت: «... حق حیات را نمی‌توان به نحو مضیق تعبیر نمود و حمایت از این حق مستلزم آن است که دولت‌ها اقدامات ایجابی اتخاذ نمایند».^۲ بر اساس این دیدگاه برنامه‌های تحریم شورای امنیت نباید مانع از دستیابی مردم به حداقل کالاها و خدمات اساسی لازم برای حیات پایدار گردد.^۳ حیات فرد از دو طریق قابل تعرض است: ۱- تعرض فیزیکی که میثاق مدنی و سیاسی ناظر بر نفی آن است و ۲- تعرض غیر فیزیکی که محروم سازی و یا دریغ از تحقق شرایط و تدارک که ملزومات اولیه حیات است که باید گفت اهمیت، تأثیر تخریبی بر حیات است و نه ابزار مورد استفاده.^۴

مواد ۱۴ و ۱۵- برابری همه افراد در مقابل قانون و دادگاه‌ها و اصول دادرسی منصفانه است.

^۱ International Covenant on Civil and Political Rights.

^۲ Human Rights Committee, The First General Comment on Article ۶ of the International Convention Civil and Political Rights. At <http://unhchr.Ch/tbs/doc.nsf/para.۵>.

^۳ Ibid.

^۴ عنابستانی، ابوالحسن، ۱۳۸۱. «تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت و حقوق بنیادین بشر». دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی: ۸۴-۸۳.

۳-۴- در نسل دوم حقوق بشر: حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^۱

ماده ۱- حق تعیین سرنوشت که در نسل اول هم وجود داشت.

ماده ۲- حاکمیت دولت بر منابع طبیعی و پیشرفت اقتصادی: که موضوع قطعنامه چون ۱۸۰۳، ۶۲۶ و ۵۲۳ مجمع عمومی قرار گرفته‌اند.^۲ دول عضو مکلف‌اند از طریق همکاری‌های اقتصادی بالأخص همکاری‌های فنی به بازدهی اقتصادی نائل آیند.^۳

ماده ۱۲- حق بر سلامت جسمی و روحی: که بر اساس آن هرکس حق تمتع از بهترین حالت سلامت جسمی و روحی ممکن‌الحصول را داراست.

ماده ۱۳- حق بر تحصیل و آموزش: همه افراد حق برخورداری از آموزش استاندارد را دارا می‌باشند.^۴

۴-۴- در نسل سوم حقوق بشر: حقوق مبتنی بر همبستگی^۵

حق بر صلح: همه افراد و همچنین جامعه بین‌المللی حق زندگی در آسایش و آرامش را دارند. صلح باید همراه عدالت باشد و این وظیفه سنگین شورای امنیت را در خصوص دایره شمول تعریف صلح و نقض صلح و تهدید علیه صلح که از وظایف این رکن است را یادآور می‌شود.^۶

حق بر توسعه: میان صلح و توسعه رابطه‌ای متقابل و نوعی ملازمه وجود دارد. مجمع عمومی در سال ۱۹۸۶ با صدور قطعنامه‌ای ضمن شناسایی «حق بر توسعه» به جای «حق توسعه» آن را از حقوق بشری قلمداد کرد.^۷

¹ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

^۲ بیگ زاده، ابراهیم. پیشین: ۱۰۴.

^۳ همان.

^۴ همان: ۱۰۶.

⁵ Solidarity Rights.

^۶ بیگ زاده، ابراهیم. پیشین: ۱۰۸.

^۷ همان.

۵-۴- در نسل چهارم حقوق بشر: حق بر کرامت انسانی^۱

مبین حداقل حقوق انسانی است که در بلایای طبیعی و مخاصمات، در قالب کمک بشردوستانه متجلی می‌گردد.

۵- بررسی حقوق بشری نقض شده در قطعنامه‌های هسته‌ای علیه ایران

۱-۵- قطعنامه ژوئیه (۲۰۰۶-۱۶۹۶)

بند ۵- در راستای درخواست از ایران به تعلیق غنی‌سازی اورانیوم «... از انتقال هرگونه اقلام، مواد، اجناس و فناوری که مربوط به غنی‌سازی، فراوری و برنامه‌های موشکی بالستیکی (جلوگیری شود)».^۲

حقوق بشر نقض شده: حق بر توسعه، حق بر آموزش و فناوری، حق بر سلامت در خصوص جلوگیری از فراوری اورانیوم جهت رادیو داروها، حق حیات.

۲-۵- قطعنامه دسامبر ۲۰۰۶ (۱۷۳۷)

تأکید بر تعلیق غنی‌سازی و اعتمادسازی بر اساس قطعنامه قبلی.

بند ۳- «... همه کشورها باید... نسبت به اقلام، مواد، تجهیزات، کالاها و فناوری که می‌تواند به فعالیت‌های مرتبط با غنی‌سازی، باز فراوری یا آب سنگین ایران، یا به توسعه سیستم‌های پرتاب سلاح‌های هسته‌ای کمک کند ... (ممانعت به عمل آورند)».

حقوق بشر نقض شده: حق بر توسعه، حق بر آموزش و فناوری، حق بر سلامت، حق بر مالکیت بر منابع طبیعی و پیشرفت اقتصادی.

بند ۶- اقدامات لازم جهت جلوگیری از فراهم آوردن هرگونه مشارکت فنی یا آموزشی، کمک مالی در مورد کالاهای ممنوع شده.

حقوق بشر نقض شده: حق بر فناوری و آموزش، حق بر توسعه، حق بر تعیین

^۱ Human Dignity of Rights.

^۲ عزیزنژاد، صمد و سید نورانی همکار. پیشین: ۱۱-۱۰.

سرنوشت اقتصادی و پیشرفت اقتصادی

بند ۱۲- مسدود شدن تمام اعتبارات، دارایی‌های مالی و سایر منابع اقتصادی از تاریخ تصویب قطعنامه و یا هر زمان دیگری در قلمرویشان، متعلق یا در کنترل اشخاص یا نهادهای پیوست شده در قطعنامه.
حقوق بشر نقض شده: حق بر آزادی مالکیت و مبادلات اقتصادی، حق دادرسی منصفانه، حق بر پیشرفت اقتصادی و حق بر آزادی تردد.

۳-۵- قطعنامه مارس ۲۰۰۷ (۱۷۴۷)

بند ۶- ممنوعیت تأمین، فروش یا انتقال مستقیم یا غیرمستقیم هر گونه مواد و تجهیزات مرتبط و یا تسهیلات مالی و فنی.

حقوق بشر نقض شده: حق بر توسعه، حق بر آموزش و فناوری، حق بر مالکیت آزاد، و مبادلات اقتصادی و حق بر آزادی تردد... با این حال نکته حقوق بشری و مثبت قطعنامه در بند ۷ گنجانده شده است که کمک‌های مالی و وام جدید به جمهوری اسلامی ایران را در اهداف بشردوستانه و توسعه، اجازه داده است. این بند مصداق نظر شورا به حق بر توسعه و حق بر کرامت انسانی در قالب اهداف بشردوستانه غیرجنگی است.

۴-۵- قطعنامه مارس ۲۰۰۸ (۱۸۰۳)

ضمن تنفیذ بندهای ۳ و ۶ و ۱۲ قطعنامه ۱۷۳۷ و بندهای ۶ و ۷ قطعنامه ۱۷۴۷ در بند ۹ این قطعنامه عنوان شده است: شورا از کشورها در مورد کمک‌های مالی به تجارت با ایران، هشدار و تقاضای جلوگیری از طریق اتباع خود و سازمان‌های مرتبط با این تجارت‌ها را دارد.

حقوق بشر نقض شده: حق بر توسعه، حق بر پیشرفت اقتصادی، حق بر آزادی تردد.

۵-۵- قطعنامه سپتامبر ۲۰۰۸ (۱۸۳۵)

تمامی موارد ۱۸۰۳ مورد تأکید قرار گرفته‌اند و تصمیم شورا بر دستور کار بودن این موضوع و ترغیب ایران به انجام تعهدات مندرج در قطعنامه‌های پیشین و افزایش لیست افراد و شرکت‌های تحت تحریم. حقوق بشر نقض شده: حق بر توسعه، حق بر دادرسی منصفانه، حق بر مالکیت و مبادلات اقتصادی آزاد، حق بر آزادی تردد.

۶-۵- قطعنامه ۲۰۰۹ (۱۸۸۷)

این قطعنامه در زمره قطعنامه‌های جامع و کلی شورای امنیت در خصوص منع تکثیر و خلع سلاح اتمی است که برای همه کشورها لازم‌الاجرا و قابل استناد است. در این قطعنامه بر عدم دستیابی به سلاح‌های هسته‌ای و محو و خلع سلاح‌های هسته‌ای در جهان تأکید شده است. این قطعنامه در قطعنامه‌های بعدی از جمله علیه ایران و کره شمالی مورد لحاظ و استناد قرار گرفته است. بنابراین با توجه به ماهیت و هدف قطعنامه مذکور می‌توان اذعان داشت که نقض حقوق بشری در آن متفی است حال آنکه می‌تواند در راستای احترام به نوع انسان‌ها و اهداف بشردوستانه قلمداد گردد.

۷-۵- قطعنامه ژوئن ۲۰۱۰ (۱۹۲۹)

تأکید بر نگرانی جدی مدیرکل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و درخواست از ایران بر پایبندی و اجرای تعهدات مذکور در قطعنامه‌های پیشین و به دنبال آن ادامه نقض‌های حقوق بشری مندرج، به دنبال فشارهای گسترده سیاسی، اقتصادی و توسعه‌ای در این قطعنامه مواردی از جمله تحریم بانک‌های ایرانی، تفتیش کشتی‌های حامل بار ایران و افزایش لیست شرکت‌ها و افراد تحت تحریم. حقوق بشر نقض شده: حق بر توسعه، حق بر فناوری، حق بر مبادلات آزاد تجاری

اقتصادی، حق بر دادرسی منصفانه، حق بر پیشرفت اقتصادی، حق بر آزادی تردد.

نتیجه‌گیری

تحریم‌ها توسط کشورها و خصوصاً در چارچوب سازمان‌های بین‌المللی ممکن است تبعات وخیم و غیرقابل جبرانی را بر حقوق و حیات و آینده کشور مورد تحریم تحمیل کند. تجربه تحریم‌ها نشان داده است که همواره قربانی درجه اول این اقدامات ملت‌ها هستند و در موارد متعددی همچون برنامه صلح‌آمیز هسته‌ای ایران این تحریم‌ها بر مبنای التزامات شورای امنیت در رعایت حقوق بشر و حق ملت‌ها در برخورداری از حقوق بنیادینی مثل، حق حیات و دستیابی به فناوری‌های نوین، از اساس مورد خدشه و نامشروع‌اند؛ اما در مواقعی هم همچون لیبی و عراق در زمان حکومت صدام (حسین)، رهبران خاطی که بعضاً از رهگذر این تحریم‌ها و فشار بیشتر بر مردم کشورشان، حتی سود سرشاری می‌برند، هدف تحریم‌ها قرار نگرفته‌اند. این یک واقعیت بین‌المللی است که جامعه جهانی برای عدول از توسل به زور به اهرمی متوسل شده است که مضرات آن برای یک ملت کمتر از جنگی تمام‌عیار نیست. به هر روی مقتضیات موجود و رویه بین‌المللی در حال حاضر ناگزیر از گزینش چنین روشی در ازای روش‌های هزینه‌بر و مسلحانه است و با علم به وجود نقض‌های حقوق بشری غیرقابل اجتناب در قالب این قطعنامه‌ها، این روش دنبال می‌شود. البته سازمان ملل متحد و به طور خاص شورای امنیت در سال‌های اخیر با فعال‌تر کردن کمیته‌های تحریم و نگرش مثبت نسبت به اعمال تحریم‌های هوشمند به سمتی در حال حرکت است که بیش‌ترین اثر را بر ناقضان و کمترین تبعات منفی را بر ملت کشور تحریم شونده داشته باشند هرچند در اعمال این دسته از تحریم‌ها هم اشکالات و معایبی چون نقض برخی از حقوق بشری مانند، نقض دادرسی منصفانه قابل طرح است اما روشن است که کارسازتر و انسانی‌تر می‌نماید.

این نوع تحریم‌ها در قالب بخشی از ضمایم در تحریم‌های اخیر شورای امنیت علیه

فعالیت‌های هسته‌ای ایران مشهود است. بهر روی تحریم‌های مزبور هنگامی موثر و عادلانه است که از مسیر اصلی و عدالت و کارکرد این شورا خارج نشود، حال آنکه در قضیه برنامه صلح‌آمیز هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران، موازین قانونی و اخلاقی شورای امنیت زیر پا گذاشته شده است. نقض فاحش حقوق بشر افراد منضم به قطعنامه‌های هسته‌ای علیه ایران از یکسو و نقض حقوق بنیادین ملت ایران از سویی دیگر، گواه بر تخطی و انحراف از وظایف اصلی شورای امنیت است.

بر این اساس، در راستای اعمال فشارهای غیرقانونی قدرت‌ها، متأسفانه رویه بین‌المللی به سمت و سوی تلقی اختیارات نامحدود برای شورای امنیت در اتخاذ تحریم‌ها در حرکت است و این امر احتمالاً تخلفات و انحرافات بیشتر و شدیدتری را در آینده نزدیک نسبت به مبانی حقوق بشری به دنبال خواهد داشت.

منابع

۱. کتاب‌ها و مقالات فارسی

- امیر ارجمند، اردشیر، ۱۳۸۱. «مجموعه اسناد بین‌المللی حقوق بشر». ج ۱. اسناد جهانی. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- بیگ زاده، ابراهیم، ۱۳۸۴. «جزوه حقوق بین‌المللی عمومی ۲» به کوشش ژوبین نصیری. تهران: دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- شایگان، فریده، ۱۳۸۰. «شورای امنیت سازمان ملل متحد و مفهوم صلح و امنیت بین‌المللی». تهران: انتشارات دانشکده حقوق علوم سیاسی.
- عزیزنژاد، صمد و سید نورانی همکار، ۱۳۸۱. «بررسی آثار تحریم بر اقتصاد ایران با تأکید بر تجارت خارجی». مجله مجلسی و پژوهش، سال ۱۶، شماره ۶۱
- عنابستانی، ابوالحسن، ۱۳۸۱. «تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت و حقوق بنیادین بشر». پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل. دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی. (شماره رده‌بندی کتابخانه ۹۹۹)
- فرخ سیری، منصور، ۱۳۸۷. «محدودیت‌های حقوقی شورای امنیت در اعمال تحریم‌های اقتصادی»، مجله حقوق بین‌المللی، سال ۲۵، شماره ۳۹.

- مصفا، نسرين. «جايگاه تحریم در حقوق بين الملل و منشور سازمان ملل متحد». مرکز مطالعات عالی دانشگاه تهران. تحت عنوان مقاله‌ای در پایگاه همشهری به آدرس: <http://hamshahrionline.ir/news-7914>

۲. انگلیسی

Books, Articles and References

- Kenndy. F, 1993. "Libya V. United States: The International Court of Justice and Power of Judicial Review". Vancouver Journal of International Law. No. 33.
- Kochler. Hans, 1994. "Ethical Aspects of Sanctions in International Law, The Practice of the Sanctions Policy and Human Rights". International Progress Organization (I. P. O), Research Papers, Vienna.
- Human Rights Committee. the first General Comment on Article 6 of the International Covenant on civil and Political Rights. At <http://unhchr.ch/tbs/doc.nsf>.
- OFAC Guidance on the Donations of Food and Medicine to Iran and None-Specified Areas of Sudan. <http://www.Treasurg.Gov.us>
- The International Covenant on civil and Political Rights, 1966.
- The International Convenant on Economic, Social and Culture Rights, 1966.
- The Universal Declarations of Human Rights, 1948.
- UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment, UN. Doc. No. 8, 1997

۱۶۲
فصلنامه مطالعات
حقوق بشر اسلامی

سال اول، شماره دوم، زمستان ۱۳۹۱